
Az elhallgattatott nemzetek hangja a globális hidegháborúban – Az Európai Rab Nemzetek Gyűlése, 1954–1972

Kelet-Közép-Európán belül a lengyel tudományosság sok szempontból élen jár a diaszpóra-kutatás terén, és ezen a tudományterületen az itt ismertetett könyv írója, *Anna Mazurkiewicz* a Gdanski Egyetemről, az egyik legismertebb kutató. A nyelvi nehézségek miatt, valamint számos egyéb okból kifolyólag, a kelet-közép európai népek diaszpórájának vizsgálata során általában kizárólag egy bizonyos népcsoportra koncentrálnak, azonban a Mazurkiewicz által írt *Az elhallgatott nemzetek hangja a globális hidegháborúban* túllép ezeken az akadályokon. Az Európai Rab Nemzetek Gyűlésének (Assembly of Captive European Nations, ACEN) történetének bemutatásával Mazurkiewicz jelentős módon járul hozzá a diaszpóra-kutatáshoz. Az ACEN egy amerikai székhelyű nemzetközi szervezet volt, ami a fentebb említett régióból származó nemzetekből származó politikai emigránsok közös politikai ambícióinak adott teret a hidegháborús időszakban.

Könyvében Mazurkiewicz tudatosan és következetesen a „Kelet-Közép Európa” kifejezést használja a földrajzi szempontból Németország és Oroszország között elhelyezkedő területre, amely a jaltai konferencia és a második világháború vége után a szovjet tömb részévé vált. Tudomásul veszi, hogy abban az időszakban, amikor az ACEN aktívan működött, a nyugati politikusok, újságírók, és diplomaták általában „Kelet-Európa”

néven utaltak a régióra, de hangsúlyozza, hogy ez „mesterséges és ideiglenes kreatúra” volt, aminek a létezését az onnan érkező politikai emigránsok folyamatosan megkérdőjelezték (18. o.). Az ACEN munkájában részt vevő politikai emigránsok magukra mindig a közép-európai országok képviselőiként hivatkoztak.

Az ACEN kilenc kelet-közép-európai ország (Albánia, Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, és Románia) emigráns politikusainak tíz bizottságából álló ernyőszervezet volt, amit 1954 és 1972 között az amerikai kormányzat a Szabad Európa Bizottságon (Free Europe Committee, FEC) keresztül finanszírozott és támogatott. Az FEC az Amerikai Egyesült Államokban és máshol a Nyugaton élő, Kelet-Közép-Európából származó embereket (és szervezeteiket) három, egymástól elkülönített kategóriába sorolta be. A „politikai emigránsok” (angolul a száműzött, exile szóval hivatkoztak rájuk) eredeti származási országuk demokratikus politikai elitjét képviselték, megtartották eredeti állampolgárságukat, és aktívan részt vettek a hazájuk felszabadításáért vívott küzdelemben. Az „emigránsok” (émigrés) társadalmi szempontból jól beilleszkedtek a befogadó országba, megszerezték annak állampolgárságát is, valamint sikeresek voltak a saját szakmai területükön, de továbbra is érdeklődtek szülőhazájuk sorsa iránt. Végül a nemzetiségiek (ethnics) a befogadó ország egyszerű állampolgárai voltak, első vagy második generációs bevándorlók, akik megőrizték érzelmi és kulturális kötődésüket az anyaországukhoz (3-4. o.). Az ACEN az első csoportba tartozók szervezete volt, olyan, száműzetésben élő politikai vezetők voltak a tagjai, akik eredeti hazájukban magas pozíciót töltöttek be (politikuskok, diplomaták stb.). A politikai emigránsok általában az 1940-es évek második felében, az országaikban történő kommunista hatalomátvétel következtében

kényszerültek hazájuk elhagyására. Megérkezésük után folytatni kívánták politikai tevékenységüket, abban a lassan csökkenő reményben, hogy egyszer majd visszatérhetnek. Miután felismerték, hogy az Egyesült Államokban való tartózkodásuk hosszabb lesz, hazájuk jövőbeni felszabadulására készültek, valamint az esetleges felszabadulást követő időszakra, emellett az aktuális eseményekre összpontosítottak, igyekeztek a kelet-közép európai régiót a nemzetközi kapcsolatok napirendjén tartani (22–23. o.).

Az első fejezet bemutatja a szervezet megalakulását, felépítését és tagjait, a nemzeti bizottságok által kiválasztott nemzeti küldöttségek felépítését és tagságát, az általuk végzett munkát, valamint az ACEN helyét az Egyesült Államokban a hidegháború alatt kialakult intézményi struktúrában. Az ACEN-t a FEC finanszírozta, de hivatalosan nem a FEC szervezete volt, és szervezetenként nem tartozott alá. A FEC-et a CIA 1949-ben a politikai hadviselés eszközeként alapította, és ugyan a FEC munkát adott egyes emigránsoknak, és a kommunizmussal szembeni ellenállás szimbólumaként használta őket (52. o.), de összességében „nem Európát, hanem az USA politikáját képviselte” (26. o.). Ezzel szemben az ACEN „a kelet-közép-európai nemzetek kommunista képviselőinek alternatívájaként kívánt megjelenni a szabad világban” (29. o.), és a nemzetközi helyzetet követve, azt a fogságban lévő nemzetek szemszögéből értelmezve és a nyugati közönséggel megosztva szándékozott tájékoztatást nyújtani a régióról. A nemzeti küldöttségek tagjai között voltak korábbi parlamenti képviselők, kabinettagok, sőt miniszterelnökök és vallási vezetők is. Magyar szempontból fontos megemlíteni, hogy Nagy Ferenc korábbi magyar miniszterelnök fontos szerepet játszott a szervezetben, 1961-62-ben annak elnöki posztját is betöltötte.

Az ACEN és a FEC közötti kapcsolat nem volt mindig tö-

kéletes, de az ACEN sok szempontból a FEC-re volt utalva – amikor a FEC jóváhagyása nélkül próbáltak kapcsolatba lépni az amerikai elnöki adminisztrációval, nem jártak sikerrel. Az ACEN platformként szolgált az amerikai kormány számára, hogy kapcsolatot tartson az emigránsokkal, valamint pénzügyi támogatást nyújtson nekik, de mindig „távol tartották őket a Fehér Háztól” (44. o.). Mazurkiewicz ugyanakkor azt állítja, hogy nem az amerikai pénz volt „az egyetlen egyesítő erő” a szervezet mögött, amely még 1972 után is folytatta működését, pedig akkor már nem kaptak több anyagi támogatást az FEC-től. A különböző nemzetiségek közötti nyilvánvaló feszültségek ellenére közös volt a céljuk: mindannyian érdekeltek voltak hazájuk szuverenitásának helyreállításában és a szovjet csapatok kivonásában (51. o.). Az ACEN közvetlenül nem avatkozott be az amerikai pártpolitikába, de kapcsolatot tartott fenn különféle, hozzájuk barátságosan viszonyuló nemzetiségi szervezetekkel, mint például a Közép- és Kelet-európai származású Amerikaiak Konferenciája (Conference of Americans of Central and Eastern European Descent) és a Rab Nemzetek Amerikai Barátai (American Friends of the Captive Nations), amelyek viszont valóban megpróbálták befolyásolni az Egyesült Államok hazájukkal szemben folytatott politikáját (88. o.).

Ugyanakkor az ACEN tevékenységének középpontjában nem a belföldi, hanem a nemzetközi kérdések álltak; azt remélték, hogy fel tudják hívni a figyelmet Kelet-Közép-Európa helyzetére, és nyomást tudnak gyakorolni a szovjetekre. Ez egybeesett az amerikaiak céljaival is, akik a szervezetet a „globális politikai hadviselés” (99. o.) eszközeként kívánták felhasználni. Mazurkiewicz az ezt követő fejezetekben sorra veszi azokat a különböző területeket, ahol az ACEN a globális szintén belül tevékenykedett. A fejezetek mindegyike egy-egy, az ACEN tevékenységének középpontjában álló központi

téma köré szerveződik, de mivel a szervezet tevékenységének fókusza idővel változott, ez a tematikus felosztás bizonyos szempontból követi az események időrendi sorrendjét is.

A 2. fejezet az ACEN nyugat-európai tevékenységét mutatja be, főként az Európa Tanács munkájával kapcsolatban. Az ACEN emigráns vezetői az európai integráció hívei voltak, abban a reményben, hogy egy napon, szabadon választott kormányok vezetése alatt, hazájuk szintén e közösség tagjává válhat. Az 1950-es évek végén az ACEN külön kihelyezett üléseket szervezett Strasbourgban, az Európa Tanács üléseivel egy időben. Azonban az 1960-as évekre az enyhülés folyamatának következtében a hidegháború jellege megváltozott, a globális konfliktusban egyre kevesebb hangsúlyt kapott Európa, és az FEC úgy döntött, hogy csökkenti az ilyen jellegű tevékenység finanszírozását, ugyanis át akarta irányítani az ACEN aktivitásának fókuszát a harmadik világ felé. A fellépő nézeteltérések következtében az ACEN megszűnt „politikailag hasznos eszköz” lenni az amerikaiak számára, akik ebben a kontextusban elsősorban arra használták a szervezetet, hogy a nyugat-európaiakat a kontinens másik felének sorsára emlékeztetve növeljék az antikommunizmust és az európai amerikai jelenlét támogatását (120. o.).

A harmadik és negyedik fejezet azt mutatja be, hogy az ACEN hogyan reagált az 1956-os lengyelországi és magyarországi eseményekre, és hogyan próbálta azokat felhasználni céljai előmozdítására. A harmadik fejezet az 1956 nyarán Poznańban kitört lázadásról szól, és arról, hogy az emigránsok hogyan használták fel a rendelkezésükre álló minden eszközt, hogy felhívják rá a figyelmet, beleértve az ENSZ megkeresését. Az ENSZ-ben ugyan Lengyelország nem került olyan mértékben a viták középpontjába, mint remélték (146. o.), de az ACEN-nek sikerült felhívnia magára a média figyelmét, ami

olyan tapasztalat volt, amely később, még ugyanabban az évben, a 4. fejezetben tárgyalt magyarországi forradalom idején is jó szolgálatot tett nekik. A 4. fejezetben a szervezet magyar forradalommal kapcsolatos tevékenységével párhuzamosan Mazurkiewicz az ENSZ és a néha „kis ENSZ”-ként (147. o.) is emlegetett ACEN közötti kapcsolatot vizsgálja. Bár az ENSZ választ a magyarországi eseményekre „megkésettnek és elégtelennek” (171. o.) ítélték, a magyar kérdés még hat évig az ENSZ napirendjén maradt. Ez idő alatt az ACEN továbbra is tájékoztatta az ENSZ küldötteit a magyarországi helyzetről, beleértve a hatkötetes Hungary Under Soviet Rule (Magyarország a szovjet uralom alatt) című könyvsorozatot, amely az ACEN legfontosabb kiadványa volt, és amelyet számos magyar emigráns szervezettel együttműködve készítettek.

Az 5. fejezet az ACEN amerikai Kongresszusban kifejtett lobbitevékenységének hatását elemzi. Mazurkiewicz alaposan megvizsgálja a korabeli kongresszusi jegyzőkönyveket, különös tekintettel a „rab nemzetek hetére”, amelyet minden évben azért szerveztek, hogy felhívják a figyelmet a kommunizmus alatt élő népek sanyarú helyzetére. Ahogy a hidegháború hangsúlya eltolódott Európáról, úgy követte ezt az ACEN tevékenységének fókusza is. A 6. fejezet az ACEN és az Ázsiai Népek Kommunistaellenes Ligája (Asian Peoples Anti-Communist League, APACL) közötti kapcsolatot tárgyalja. A két szervezet közötti jelentős különbség az volt, hogy az APACL élvezte a saját nemzeti kormányaik (a Kínai Köztársaság, Dél-Korea és Dél-Vietnam) támogatását (217. o.), így az APACL finanszírozása nem kizárólag az amerikai kormánytól függött. Az ACEN és az APACL gyakran működött együtt különböző, az anti-kommunizmussal kapcsolatos kérdésekben, eseményekben. Latin-Amerika volt a másik terület, ahol az ACEN aktív volt, általában az ezekben az országokban élő kelet-közép-európai

etnikai közösségek segítségét igénybe véve. Itt az ACEN legfontosabb célja az volt, hogy a latin-amerikai értelmiségieket lebeszélje a kommunizmusról, amiben a kelet-közép-európaiak nagy segítséget nyújthattak azzal, hogy történeteket osztottak meg arról, hogy mit jelentett a kommunizmus a gyakorlatban (242. o.). Mazurkiewicz arra a következtetésre jut, hogy bár ezeknek a programoknak sikerült felhívniuk a figyelmet a kelet-közép-európai régió sorsára Latin-Amerikában, a legtöbb latin-amerikai nem kapcsolta ezt össze saját hazája politikai helyzetével (289. o.).

A 8. fejezet az ACEN és a FEC közötti kapcsolatáról szól. Míg kezdetben, az 1950-es években, a FEC hasznosként ítélte meg az ACEN tevékenységét, a helyzet a hidegháború hangsúlyának eltolódásával megváltozott. 1963-ban a CIA már úgy vélte, hogy az ACEN „elsősorban Nyugaton hasznos, mert Kelet-Európa tekintetében a múltat képviseli” (294. o.) – egy olyan múltat, amelybe valószínűleg nincs visszatérés. Eközben az ACEN tagjai közül sokan megöregedtek, és a régióval kapcsolatos amerikai politika jelentős változásokon ment keresztül. Az enyhülési folyamat beköszöntével a kelet-közép-európai nemzetek sorsára való állandó emlékeztetés egyre kényelmetlenebbé vált. Végül az 1960-as évek közepére a FEC és az emigránsok céljai jelentős mértékben eltávolodtak egymástól (303. o.). A FEC csökkentette az ACEN költségvetését, ami ellenállásba ütközött az emigráns politikusok részéről, akik úgy vélték, hogy az ACEN „nem válhat a FEC vazallusává” (311. o.). Eközben magát az ACEN-t is belső konfliktusok gyötörték, ráadásul olyan információk kerültek nyilvánosságra, amelyekből kiderült, hogy a CIA finanszírozza a FEC-et. Végül 1972-ben a FEC megszüntette az ACEN támogatását.

A 9. fejezetben Mazurkiewicz az ACEN természetét és jelentőségét fejtegeti. A szervezet különböző emberek számára

különböző dolgokat jelentett: az emigráns politikusok fóruma volt, egy lobbicsoport, amely az amerikai Kongresszus befolyásolásán dolgozott, hogy olyan törvényeket fogadjanak el, amelyek a rab nemzetek javát szolgálják, a CIA számára pedig a politikai hadviselés eszköze volt. Hozzájárult a nemzeti politikai hagyományok megőrzéséhez, biztonságos menedéket nyújtott a kelet-közép európai politikai eliteknek, precedenst teremtett a regionális együttműködésre, a régióval kapcsolatos kutatások és információk központjaként szolgált, és a kommunista rezsimeket gyengítette az emigráns ellenzék fenntartásával (328–329. o.).

A 10. fejezetben Mazurkiewicz bemutatja, hogyan jutott a nyilvánosság elé a CIA és a FEC közötti kapcsolat, hogyan hatott ez az ACEN-re, és hogyan vezetett ez végül a szervezet pénzügyi támogatásának megszűnéséhez. Az ACEN ezen események után is folytatta működését, bár nagyon alacsony költségvetéssel és sokkal kisebb intenzitással. Végül az ACEN egyes tagjai a kommunizmus bukása után még hazájukba is visszatérhettek – mint például Varga Béla, emigráns politikus, aki 1946–47-es magyar Nemzetgyűlés elnöke volt, majd beszédet mondott az 1990-es, szabadon választott Országgyűlés alakuló ülésén is (339–340. o.).

A fent bemutatott fejezeteken kívül a könyv számos mellékletet tartalmaz, amelyek hasznosak lehetnek a jövőbeli kutatók számára. Tartalmazza az „+ACEN alapszabályát és eljárási szabályzatát” (343–357. o.), valamint az ACEN küldötteinek listáját 1954 és 1971 között (feltüntetve nemzeti bizottságukat, társszervezetüket, aktív éveiket, és ACEN bizottsági tagságuk számát), az ACEN külföldi képviselőinek listáját és az ACEN kiadványainak listáját. Tartalmaz továbbá egy jegyzéket a szövegben előforduló nevekről, a gyakran használt kifejezésekről és intézményekről. Az *Voice of the Silenced Peoples in the*

Global Cold War rendkívül alapos kutatás eredménye, számos ország több mint 30 levéltárából származó anyagon alapul.

Összességében a *Voice of the Silenced Peoples in the Global Cold War* című könyvében Mazurkiewicz a hidegháború egy fontos, de gyakran figyelmen kívül hagyott aspektusára világít rá – a száműzöttek és emigránsok szerepére és befolyására, és fókuszba helyezi tevékenységüket. Ezek az emberek a hidegháborús küzdelem aktív résztvevőinek tekintették magukat, és jelentős erőfeszítéseket tettek, hogy felhívják a figyelmet hazájuk nyomorúságos helyzetére, tájékoztassák a nyugati közönséget és a döntéshozókat, és a kommunizmus alóli felszabadulásért dolgozzanak. A könyv fontos forrás lehet a hidegháború történései, valamint az Egyesült Államokban élő kelet-közép-európai közösség iránt érdeklődő kutatók számára, hiszen jó példája az ebből a régióból származó emberek többnemzeti-ségű együttműködésének.

Anna Mazurkiewicz, *Voice of the Silenced Peoples in the Global Cold War – The Assembly of Captive European Nations, 1954-1972*. (Az elhallgattatott nemzetek hangja a globális hidegháborúban – Az Európai Rab Nemzetek Gyűlése, 1954–1972), Berlin/Boston, Walter de Gruyter GmbH, 2021. 448 o. ISBN 978-3-11-065705-0

Balogh Máté Gergely